

Biblio3W

REVISTA BIBLIOGRÁFICA DE GEOGRAFÍA
Y CIENCIAS SOCIALES

Universidad de Barcelona.

ISSN: 1138-9796.

Depósito Legal: B. 21.742-98

Vol. XXI, núm. 1.172

25 de septiembre de 2016

L'escriptura de la història i la identitat catalana: de Jeroni Pujades (1568-1635) a Antoni de Capmany (1742-1813)

Xavier Baró i Queralt
Universitat Internacional de Catalunya
xbaro@uic.es

L'escriptura de la història i la identitat catalana: de Jeroni Pujades (1568-1635) a Antoni de Capmany (1742-1813) (Resum)

Un dels temes recurrents en el discurs historiogràfic català al llarg de l'Edat Moderna fou l'estudi de la pròpia identitat, sobretot l'encaix entre aquesta identitat i la immensa Monarquia Hispànica. En aquest article s'estudia l'evolució del discurs historiogràfic català, des de les primeres mostres de l'Època Moderna fins als primers escenaris de la contemporaneïtat.

Paraules clau: Historiografia, discurs històric, Catalunya

The writing of history and the catalan identity: from Jeroni Pujades (1568-1635) to Antoni de Capmany (1742-1813) (Abstract)

One of the most recurring themes in the Catalan historiographic discourse during the Early Modern Age was the study of identity, especially the fit between identity and the vast Hispanic Monarchy. This paper examines the evolution of Catalan historiographical discourse, from the first samples of the Early Modern Age to the early stages of contemporaneity.

Key words: Historiography, historical speech, Catalonia

L'any 1978 la Facultat de Teologia de Barcelona concedí a Miquel Batllori el doctorat *honoris causa*. En el discurs pronunciat per l'historiador català, destacà, entre d'altres dues idees. En primer lloc, la interrelació entre el passat i el present: “és ben curiós que, a mesura que passa, que ens passa, el temps, els temps passats s'apropen, en comptes d'allunyar-se”. Aquesta reflexió s'adiu plenament a la temàtica del nostre estudi, tot i que Batllori també afirmés (l'any 1978, recordem-ho), que “tot el que no sigui segle XVIII és pura prehistòria, reservada a especialistes no

compromesos amb els problemes actuals”.¹ Ara bé, la història, tot i ser l'estudi dels temps pretèrits, sempre s'estudia des del present². Segons una expressió afortunada de Benedetto Croce, “tota la història és història contemporània”. I en aquest sentit el panorama actual té poc a veure amb el de 1978. Així doncs, l'actual conjuntura política ha fet reviscolar amb força l'interès sobre l'Època Moderna a Catalunya, esdevenint aquesta molt més *propèra* a nosaltres del que succeïa fa tres o quatre dècades.

En qualsevol cas, sempre resulta plaent començar un text amb referències als clàssics. El retòric Ciceró (s. I aC) en la seva magna obra *De Oratore* ens dona pistes sobre com ha d'actuar un historiador: no atrevir-se a anunciar res que sigui fals i alhora dir tota la veritat, sense caure en l'error de la parcialitat. Un segle més tard, Tàcit (55-120) matisa encara més i diu que qui escriu història ha d'ésser capaç de no callar les virtuts dels personatges i alhora descobrir-ne, quan s'escaigui, la seva infàmia. Aquest “codi deontològic” seria sens dubte subscrit, a nivell teòric, per bona part dels historiadors “de bona fe”. Però la realitat és molt més complexa i presenta infinites cares. Podríem dir que és polièdrica.

I és que l'escriptura, com a fruit d'una activitat humana, no és pas neutre. Així, l'escriptura de la història tampoc pot ser pas neutre, freda i empírica. La història l'han escrit els homes (i molt majoritàriament, car el paper de les dones historiadores ha estat minúscul fins a la segona meitat del segle XX) marcats per una determinada manera d'entendre la vida. Per tant, imaginar que quan un historiador enceta l'escriptura d'un text serà netament imparcial és, com a mínim, un dels errors que ens deixà una determinada interpretació de l'optimisme epistemològic de la Il·lustració (allò que Gadamer apuntava amb enginy com “resistir a l'autoapoteosi de la Il·lustració”)³.

Cal fer encara, abans d'entrar en matèria, tres advertiments més. En el segle XVII la professionalització de l'historiador estava encara lluny d'esdevenir una realitat. En aquell moment la història l'escriuen homes de lleis, advocats i juristes, que a més de desenvolupar les seves tasques habituals, *també* escriuen història. O bé polítics i diplomàtics. O religiosos. Tots, per tant, lluny d'ésser professionals de la història tal i com avui ho entenem.

Segon advertiment: aquest fet ens pot ajudar a entendre que el jesuïta Juan de Mariana (1536-1624), considerat un dels grans historiadors del segle XVII castellà, afirmés taxativament en la seva *Historia general de España* (1601), que era legítim “*consagrar los orígenes y principios de su gente, y hacellos muy más ilustres de lo que son, mezclando cosas falsas con las verdaderas*”⁴ sempre que no s'inventessin “descaradament” els esdeveniments. O bé que el militar portuguès Francisco Manuel de Melo (1608-1666) afirmés amb orgull en el pròleg de la seva *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña* (1645) que “*la verdad es la que dicta, yo quien escribe; tuyas son las razones, más las letras*”.⁵ Un darrer exemple, ja a les darreries del segle: el llatí català Joan Lacavalleria (1640-?), en el seu *Gazophylacium Catalano-Latinum* (1696) manllevava de Ciceró la definició d'Història: “la història és lo testimoni dels temps, la llum de la veritat, la vida de la memòria, la mestra de la vida i la missatgera de l'antiguitat”.⁶

Darrer advertiment. Si entenem la historiografia com la disciplina que s'ocupa de l'estudi de la història de la història escrita, haurem de considerar que una i altra es troben íntimament

¹ Batllori, 1995, p. 283-284.

² Aquest treball s'ha realitzat en el marc del projecte “Poder y Representaciones en la Edad Moderna: la Monarquía Hispánica como campo cultural (1500-1800)” (HAR12-39516-C02-01).

³ Gadamer, 2000, p. 46.

⁴ Rovira i Virgili, 1922, p. 26.

⁵ Melo, 1808, p. 3.

⁶ Lacavalleria, 1696, p. 563.

relacionades. Charles-Olivier Carbonell ha escrit amb precisió que la historiografia segueix a la història, n'és un fidel reflex.⁷ Per tant, la manera d'escriure la història variarà en funció del moment històric del qual estiguem parlant. I és aquí quan podem centrar-nos ja en el convuls segle XVII català, que el canonge tortosí Alexandre Ros (1598-1656) definí com un “*siglo tan cauteloso en que se pelea más con libros que con ejércitos*”.⁸

Alguns motius que expliquen un menysteniment ja quasi superat

Apropar-se a la historiografia catalana del Barroc és, encara en alguns àmbits, apropar-se a un període considerat de “decadència”, l'apèndix sense interès d'una gloriosa historiografia medieval i humanista.

Podem apuntar com a mínim tres aspectes que sostenen aquesta tesi. En primer lloc, sovint s'ha considerat que els impulsos renovadors de l'Humanisme (Pere Miquel Carbonell, entre d'altres) s'aturaren en el segle XVII, i aquests no tornaren a prendre força fins arribar al criticisme il·lustrat del segle XVIII. En segon terme, la comparativa entre una historiografia catalana qualificada d'excel·lent (Ferran Soldevila arribà a parlar de les quatre cròniques com “els quatre evangelis de Catalunya”) i molt coneguda vers un Barroc farcit d'autors menys divulgats i difosos entre el lector raonablement cultivat. En darrer lloc, s'ha comparat la historiografia catalana del període amb la castellana, i també s'ha conclòs que la primera era notablement inferior a la segona.

Ara bé, cal dir que aquestes idees han estat qüestionades amb força a partir de la dècada de 1980, i amb molta més força a partir de la següent dècada. Actualment s'ha constatat que moltes de les objeccions que se li havien fet a la historiografia catalana siscentista eren encara el fruit i la conseqüència dels esquemes interpretatius de la Renaixença decimonònica, delerosa de voler establir un punt d'inflexió vers tot allò que era anterior al segle XIX. Les tres tesis que acabem d'exposar s'han refutat de manera clara i convincent en els darrers anys, sobretot a partir de les aportacions d'especialistes com Fernando Sánchez Marcos o Antoni Simon. Pel que fa a la primera, s'ha constatat que en el segle XVII es troben autors que tractaren d'avançar en l'estudi crític de les fonts, si bé és cert que amb èxit desigual (Jeroni Pujades, Esteve de Corbera o Francesc de Montcada, entre d'altres). Pel que respecta a la segona, ja hem dit que el panorama ha començat a canviar quan s'han dut a terme més estudis monogràfics sobre autors siscentistes, i quan s'han editat més fonts primàries, o bé s'han donat a conèixer historiadors fins el moment prou desconeguts (en aquest sentit, els fruits del *Diccionari d'Historiografia Catalana* dirigit per Antoni Simon semblen més que evidents).⁹ La comparació amb la historiografia castellana també és segurament equivocada, i peca de miop. Qualsevol intent de comparar res vers el Segle d'Or castellà sembla inexacte i imprecís. Ara bé, el panorama potser canvi si es compara la historiografia catalana amb d'altres europees. Aquesta idea fou ja introduïda per Albert Rossich pel que respecta a la literatura catalana del moment.¹⁰

En qualsevol cas, i defugint una sort de “concurs” entre la *fortuna* que han conegut les diferents historiografies nacionals, el que sembla més que evident i inqüestionable és que, en tant que la historiografia d'un determinat període és un reflex nítid d'una determinada societat en un context concret, la historiografia barroca té una importància clara per entendre millor el segle XVII català.

⁷ Carbonell, 1986, p. 8.

⁸ Ros, 1646, fol. 67.

⁹ Simon, 2003a.

¹⁰ Rossich, 1993, p. 125-139.

La historiografia catalana en el segle XVII: algunes característiques generals i presentació d'alguns dels autors més representatius

Tot i que sintetitzar sempre implicar reduir, convé assenyalar algunes de les característiques principals de la historiografia del període, per tal de poder copsar amb més precisió els ulteriors detalls que anirem descabellant.¹¹

La confessionalització catòlica contrareformista

En primer lloc, i amb això hi ha acord entre tots els especialistes, es tracta d'una historiografia netament d' Antic Règim, on sobresurt la confessionalització catòlica, que omple tots els espais de l'escriptura dels nostres autors. No ens ha de sorprendre, per exemple, que l'historiador barceloní Esteve de Corbera (1563-1632) afirmés amb orgull en el paratext de la seva *Cataluña Ilustrada* el seu compromís amb la fe catòlica “y si conviene morir por defender esta verdad desde aquí me ofrezco para ello”.¹² Ara bé, cal dir que aquest no és pas un fet exclusiu o particular de la historiografia catalana. En aquells moments, tots els historiadors europeus es vanagloriarien de formar part de la comunitat més religiosa del moment, i trobem exemples ben diferents en el nostre entorn més immediat (aragonesos, valencians, mallorquins, bascos, castellans, andalusos, etc.) i més enllà de les fronteres de la Monarquia Hispànica (pensem per exemple en els arguments utilitzats per Gian Francesco Abella (1582-1655) en la seva *Malta Illustrata*, del 1647).¹³ De fet, el contacte amb la religió musulmana (amb l' *infidel*) tampoc no és un demèrit en l'Època Moderna per seguir-se vanagloriant de la “puresa” de la fe dels habitants d'un territori, com ho posa de manifest l'opuscle *Sobre la veritat de la fe cristiana* escrit per Jordi de Trebisonda (1395-1484) i adreçat nogensmenys que al conqueridor de l'Imperi Bizantí, Mehmet II.

Però tornem a Catalunya. Allò que sí és específic del catolicisme català, sempre segons els historiadors del Barroc, són tres trets distintius: Catalunya com un dels primers pobles (sinó el primer) cristianitzat de la Península, la ràpida expulsió dels musulmans i la fortalesa i puresa de la fe catòlica. Sobre el primer aspecte, Francesc Martí Viladamor (1616-1687) no dubtà a afirmar que l'apòstol Jaume “por la gracia del cielo halló en la felicísima provincia de Cataluña sus moradores tan dispuestos a la refulgente luz de la fe de Christo [...] y el primer gentil que recibió la fe de Christo ha sido catalán”.¹⁴ El mateix Martí Viladamor se n'orgullí de la rapidesa amb què s'havia iniciat l'expulsió dels musulmans del Principat: “los invictos catalanes [...] dieron glorioso principio a su conquista en el año 740”.¹⁵ I serien innombrables els exemples que podem trobar sobre l'apologia del catolicisme català, del paper que els catalans jugaren com a defensors i difusors de la fe catòlica. Envers la “secta mahometana pèrfida, infame i supersticiosa” (aquesta és la definició de l'Islam que ens donà el religiós valencià Gaspar Blai Arbuixec)¹⁶, els catalans podien sentir-se orgullosos d'haver introduït la Inquisició a la Península. En paraules d'Andreu Bosch, els catalans

¹¹Vegeu algunes de les darreres aportacions al tema: Simon, 2005, p. 93-116; Villanueva, 2004; Baró i Queralt, 2009.

¹²Archivo Campomanes- Fundación Universitaria Española (Madrid)-51-4, Manuscrit de l'obra *Cataluña Ilustrada* d'Esteve de Corbera, sense foliar.

¹³Baró i Queralt, 2008.

¹⁴Torres, 1995, p. 35.

¹⁵Torres, 1995, p. 51.

¹⁶Arbuixec, 1666, p. 5.

Podan blasonar no sols de les primícies de la Christiandat de Espanya, com està provat; però també del principi que-s rebé la Santa Inquisició en tota Espanya, foren los primers, los de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya, ells foren els primers inquisidors de Espanya ja de l'any 1232.¹⁷

Però una Inquisició que no només lluitava contra l'islam, sinó també contra qualsevol desviació en la puresa de la fe, com el contacte amb els veïns hugonots francesos. És ara el jesuïta Pere Gil (1551-1622) qui vol presentar els catalans com a inequívocament catòlics:

En lo que toca a la fe cathòlica y religió christiana són tan fermes y tan enemichs de las novas invencions dels infiels i heretges que, havent tants anys com ha que tenen per espay casi quaranta leguas veïns als heretges de França, may la heretgia és entrada en Cathalunya, ni s'és trobat algun cathalà que-s sia fet heretge.¹⁸

Les històries de Catalunya de Pujades, Corbera, Marcillo i Feliu de la Penya

Una segona característica d'aquesta historiografia barroca seria el marcat interès vers la història local i/o nacional, enfront l'escàs interès pels temes que vagin més enllà d'allò que afecta a Catalunya. Els temes diguem-ne exteriors (europeus o americans) no semblen interessar tant els nostres autors. No els criden l'atenció quan han d'escriure les seves obres, però això no vol pas dir que els temes internacionals no estiguessin presents en les biblioteques particulars, com ho posen de manifest, per exemple, les biblioteques dels escriptors Joaquim de Setantí (1550?-1617) i Jeroni Pujades (1568-1635) o el noble Ramon de Calders (1586?-1653). Abunden, això sí, les històries de Catalunya i les històries locals o d'ordes religiosos. Pel que fa als projectes d'elaborar una història del Principat, sobresurten en aquest sentit les aportacions de Jeroni Pujades (1568-1635), Esteve de Corbera (1563-1632), Manuel Marcillo (1656-1694) i Narcís Feliu de la Penya (?-1712).

Jeroni Pujades fou un home de lleis que, a més de desenvolupar la seva tasca com a advocat i jurista, esmerçà un gran esforç per escriure la història del seu país, ja fos la més antiga i remota o la seva contemporània.¹⁹ Pel que respecta a la primera, Pujades tractà d'escriure una història general de Catalunya des dels seus inicis fins l'any 1162. De la seva *Corònica Universal del Principat de Catalunya* se'n publicà el primer volum en català l'any 1609.²⁰ Pujades optà per la llengua castellana per a la resta de volums, que van quedar inèdits fins el segle XIX.²¹ Cal dir que Pujades constitueix una certa excepció pel que respecta a la resta dels historiadors siscentistes catalans, car sempre ha gaudit d'un indiscutible prestigi i fama d'ésser rigorós. Jeroni de Capmany, en la seva introducció a la crònica (el títol exacte: *Vàrias noticias y successos recopilats y disposats en nou assumptos o tractats*) de Jeroni de Real (1592-1683) no dubtà ja a definir-lo com "la llum dels historiadors catalans". Sigui com sigui, allò que resulta indiscutible és que Pujades tractà de realitzar una tasca titànica en la recerca de fonts documentals i epigràfiques, per tal d'ésser curós en la seva recerca. Sense ànim de ser exhaustius, podem copsar que el jurista empordanès emprà com a mínim set tipus de fonts històriques diferents: fonts bíbliques, fonts dels cristianisme primitiu, fonts clàssiques (sobretot del món romà), fonts epigràfiques, fonts medievals (llibres i documents de diversos arxius), fonts jurídiques (que mostren de quina manera Pujades posa el dret al servei de la història) i, per últim, les fonts dels historiadors i literats humanistes, renaixentistes i coetanis.²² Ara bé, aquesta colossal recerca documental no l'evità de cometre errors, com el de prendre com a vàlida l'existència del llegendari Otger Cataló (error en el que

¹⁷Bosch, 1628, p. 35.

¹⁸Gil, 1600. Citat a: Alcobarro, 2000, p. 203.

¹⁹Sobre Pujades, vegeu sobretot: Rafael Torrent, 1962, p. 51-99; Pujol i Canelles, 1985, p. 99-247; Amelang, 2001, p. 279-298. Miralles, 2010.

²⁰Pujades, 1609.

²¹Pujades, 1829-1832.

²²Baró i Queralt, 2011-2012, p. 239-258.

caigueren tots els seus coetanis, delerosos de comptar amb una figura llegendària, el suposat primer vencedor als musulmans en el camp de batalla).

I és que Pujades, com ja hem dit, es proposa de ser fidel amb les fonts històriques:

Y porque no aparega contenir indoctes faules y fingides trobes, com digueren lo summo pontifice y apostol sant Pere y lo justicier emperador Justinia certifich al lector: que no escriuré cosa sens autoritat y testimoni, o sens donar la raó me haurà mogut a seguir lo que diré. De manera que podrà fácilmente fer-se la censura de la veritat: les alegacions faré dels autors, seran per los noms en lo curs de la narració i en lo marge, lo lloc, llibre o capitol d'on han hauré tret lo que diré.²³

Ara bé, per què aquest afany per ser objectiu i curós? Indiscutiblement per un notable grau de professionalitat, però també per voler aconseguir l'equilibri entre Catalunya i una Castella en expansió, també en el discurs historiogràfic. Pujades enceta una reflexió que esdevindrà un tòpic en les obres d'història escrites en la Catalunya del Barroc. L'autor lamenta que els catalans no cultivin la història de la seva terra, i que prenguin com a vàlides les històries escrites per autors d'altres pobles:

Los latins, alemanys, francesos, grechs, castellans, aragonesos y valencians celebran los seus coronistas, y los cathalans ab tanta benevolència ademeten als uns y als altres y honrran als forasters.²⁴

Cal dir també que Jeroni Pujades aplegà una colossal quantitat de documents en tres volums anomenats *Flosculi* (les "floretes") que sens dubte constitueixen un recull desendreçat però interessantíssim, entre els quals s'hi troba material que Pujades utilitzà en l'elaboració de la segona i tercera part de la seva crònica, a més de molts altres documents que de ben segur hagués utilitzat si hagués prosseguit el redactat de la seva obra.

Però no només la història antiga i medieval despertà l'interès de Pujades. A partir de l'any 1601 inicià el redactat del seu *Dietari*,²⁵ un text imprescindible on Pujades es fa ressò de tot allò que considera digne de deixar-ne memòria escrita. Pel seu dietari desfilen personatges molt variats, des del rei fins individus anònims, i sempre sobresurt un afany de detallisme i minuciositat, alhora que no s'estalvia crítiques a les autoritats o a persones properes.

Amb Esteve de Corbera (1563-1632) trobem a un dels més destacats membres del denominat cercle intel·lectual i erudit de la Barcelona de les dècades de 1620 i 1630, format per un bon grapat d'homes de lletres (Rafael de Cervera, Jaume Ramon Vila, Francesc de Montcada i el propi Corbera) que tingueren un interès comú: el cultiu de la història de Catalunya.²⁶ Corbera emprengué, de la mateixa manera que Pujades, el projecte d'escriure una història de Catalunya. I també com el notari empordanès no pogué veure publicada tota la seva obra en vida, car la *Cataluña Illustrada* no veié la llum fins el 1678, tot i que se sap que el text circulava en còpies manuscrites des de la dècada de 1630. Crec que es pot afirmar que Corbera no ha gaudit el reconeixement pòstum merescut, i la seva obra no ha estat ben estudiada fins a la dècada de 1990, amb els estudis de Sánchez Marcos, Simon i d'altres. Potser a aquesta realitat cal sumar-hi el fet que Corbera és un home que morí abans del 1640, i la seva posterior "fortuna" restà emboirada per l'esclat de la Guerra dels Segadors. De manera negativa José Cepeda Adán el qualifica com a autor mediocre.²⁷ Ara bé, quan tractarem de les reflexions sobre la història, Corbera ocupa sens dubte un important lloc en la historiografia catalana del moment, i la correspondència mantinguda

²³Pujades, 1609, fol. 3.

²⁴Pujades, 1609, fol. 8.

²⁵Pujades, 1975-76.

²⁶Pel que fa a la vida i obra de Corbera, vegeu sobretot: Reig Vilardell, 1892; Sánchez Marcos, 1993, p. 547-556; Simon, Villanueva, 1997, p. 40-53; Baró i Queralt, 2009, p. 107-124.

²⁷Cepeda Adán, 1996, p. 796.

entre el comte de Guimerà i el nostre autor n'és una bona prova. En qualsevol cas, què aporta la *Cataluña Ilustrada*? Vegem-ne el títol complet, prou clarificador dels objectius del nostre autor: *Cataluña Ilustrada. Contiene su descripción en comun, y particular con las Poblaciones, Dominios, y Successos, desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleça fue libre de la Oppresion Sarracena*.²⁸ L'obra del barceloní està escrita des d'una perspectiva corogràfica, fet molt habitual en l'època, en la qual es tracta de descriure la geografia, història i institucions de Catalunya.

Corbera escriu el seu text amb un únic gran objectiu: donar a conèixer la història de Catalunya en un moment en què la historiografia castellana sembla acaparar tot el protagonisme. És el moment en què força historiadors castellans tendeixen a identificar Castella amb el conjunt de la Monarquia Hispànica, menystenint o oblidant altres territoris de la Monarquia. Corbera es dol que moltes obres sobre la història espanyola no aprofundeixin en el passat català, i que “pasan por nuestras cosas con más cortedad que si fuéramos extranjeros”.²⁹ Corbera creu necessari recuperar el passat, que legitima el present i les reivindicacions de Catalunya: “Conoscan las otras Naciones que tenía Cataluña Principios y hazañas gloriosísimas con que ilustrar sus escritos”, amb un objectiu ben clar: “alabar como devían la Antigüedad y la grandeza de su Monarquía”.³⁰ D'altra banda, no dubta en atribuir responsabilitats pel que fa al menysteniment del cultiu de la història. Al Principat, el General de Catalunya no inverteix econòmicament en l'activitat historiogràfica, ja que “no se repara en las letras aficionadas a la antigüedad, que pobres, y arinconadas descaegen de su valor; con esta imposibilidad afloxa el deseo mas aficionado a saberlas”, a diferència del que succeeix en d'altres dels antics territoris de la Corona d'Aragó (Aragó i València): “los Aragoneses nuestros vezinos [...] favorezen los trabajos de los que se emplean en honrar a su Patria”; “Valencia a su imitacion va ya caminando por los mismos pasos”, i es lamenta: “Solo Cataluña a viuido con descuydo en cosa que tanto importa”.³¹ D'altra banda, de la mateixa manera que tots els historiadors del moment, Corbera escriu la seva obra a partir d'una interpretació teleològica de la història, en la qual el cristianisme catòlic hi cobra un paper fonamentalíssim. No en va la única obra que aquest autor veié publicada en vida fou la *Vida y (h)echos maravillosos de Doña María de Cervellón, llamada Socó(r)s. Beata professa de la Orden de Nuestra Señora de la Merced, con algunas Antigüedades de Cataluña* (1629), en la qual com ens indica el mateix títol, aprofita per vindicar, un cop més, el gloriós passat català.³² Per últim, cal destacar la seva tasca en el pròleg de les *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* (1586) de Francesc Comte, on ressaltava que “són tan pocs los que en Catalunya se aplícan a honrar sa pàtria escrivint las cosas d'ella, que qualsevol diligència tocant an açò se deu estimar en molt”.³³

Fem ara un salt cronològic. Deixem de banda la Guerra dels Segadors, de la qual ens n'ocuparem més endavant i els falsificadors com Joan Gaspar Roig i Jalpí (1624-1691) i anem a veure el projecte d'història de Catalunya de la mà del jesuïta olotí Manuel Marcillo (1656-1694). És, de fet, l'únic autor català que escriu una obra sòlida, consistent i volgudament ambiciosa sobre la història de Catalunya en la segona meitat del segle XVII. Marcillo estructura la seva *Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras* (1685) en dues parts.³⁴ Abans, però, en el preàmbul “Al que leyere”, afirma que escriurà la seva obra amb un objectiu clar: “representar, como en indice, las glorias de nuestra Nacion; y alentar à otros para que en su favor emprendan asuntos de

²⁸Corbera, 1678.

²⁹Corbera, 1678, p. 4.

³⁰Corbera, 1678, p. 4.

³¹Corbera, 1678, p. 4-5.

³²Corbera, 1629.

³³Biblioteca Nacional de España (BNE), Ms 615. Aquesta obra de Comte ha estat reeditada (1995).

³⁴Marcillo, 1685.

mas sustancia”.³⁵ En la primera part, realitza una descripció corogràfica de Catalunya, en la qual es fa referència a aspectes genèrics de la seva història i, per suposat, l'exaltació de la seva religiositat, netament contrareformista, ja que “no se ha hallado algun Catalan, ò Catalana, que aunque mas pobre o necesitado estè, ò aya estado, se aya sugetado jamás à casarse con persona maculada de Iudios”.³⁶

Tot i així, l'efecte negatiu de la Guerra dels Segadors es deixa sentir quan Marcillo accepta que els catalans, tot i tenir fama d'ésser “templats”, darrerament han perdut aquesta fama: “Si en la templanza, suelen llamar à los Catalanes hombres templadísimos, y lacones de España: aunque es preciso confesar que en parte ha perdido esta tierra su gran renombre y fama; y seria bien que lo remediassen los que ahora viven descendientes de tan nobles padres, tan castos, tan honestos, tan templados”.³⁷ També abunden les descripcions de la capital del Principat i de les ciutats més importants de Catalunya. La segona part, estructurada en 12 capítols, fa referència a l'elogi de les conquestes del poble català al llarg de la seva història i s'exposen els diversos homes i dones piadosos que ha donat el Principat. També inclou qüestions d'heràldica.

Sigui com sigui, també és destacable l'afany per objectivitzar i sistematitzar un llistat d'escriptors nascuts al Principat, actualitzant el llistat que en el seu moment havia facilitat Josep Elies Estrugós.³⁸ El repertori presentat per Marcillo és força extens, tot i que sovint es basa en la *Bibliotheca Hispana Nova* de Nicolás Antonio.

Arribem per fi ja a la darrera aportació pel que fa a les històries generals de Catalunya, de la mà de Narcís Feliu de la Peña (?-1712).³⁹ Aquest advocat i comerciant català ens deixà com a obra més important els *Anales de Cataluña*, que constitueixen allò que podríem definir com la fi del barroc historiogràfic català. Ara bé, ni que sigui ràpidament cal fer menció a dos textos més, el *Político Discurso en defensa de la cierta verdad que contiene un memorial presentado a la Nobilísima Ciudad de Barcelona* (1681) i el *Fénix de Cataluña: compendio de sus antiguas grandezas y medio para renovarlas* (1683).⁴⁰ Aquesta darrera fou escrita amb la col·laboració del vigatà Martí Piles. Ambdós textos tenen en comú un mateix objectiu: mitjançant la justificació històrica, presentar una sèrie d'arguments en defensa del proteccionisme per fomentar l'activitat econòmica dels quatre principals gremis tèxtils barcelonins, així com validar l'existència dels privilegis originaris dels catalans. L'exaltació religiosa i les glòries del passat català hi són exposades amb totes les referències documentals que calguin, així com les cites als altres historiadors i cronistes de la centúria (Pujades, Corbera, Montcada, etc).

Però Feliu de la Peña és conegut sobretot pels seus *Anales de Cataluña* (1709). Aquesta obra, escrita al llarg de la Guerra de Successió, és una aposta clara i decidida en favor de l'Arxiduc Carles d'Àustria. Però no només això. Un cop més, el llarg títol complet ens dóna pistes sobre l'abast cronològic del llibre: *Anales de Cataluña y Epilogo breve de los progressos, y famosos hechos de la Nacion Catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares Grandezas; y de los señalados y Eminentes Varones, que en Santidad, Armas, y Letras han florecido desde la primera Poblacion de España. Año del Mundo 1788. antes del Nacimiento de Christo 2174 y del*

³⁵Marcillo, 1685, “Al que leyere”.

³⁶Marcillo, 1685, p. 6.

³⁷Marcillo, 1685, p. 4.

³⁸Estrugós, 1644.

³⁹De la múltiple bibliografia existent, ens hem centrat en la que té més relació amb la temàtica del nostre estudi. Així, destaquem les aportacions de: Grau i Saló, 1987, p. 125-146; Sánchez Marcos, 1989, p. 133-146; Duran, 1995, p. 73-86; Baró i Queralt, 2009, p. 199-211.

⁴⁰Feliu de la Peña, 1681; 1683.

Deluvio 143. hasta el presente 1709.⁴¹ Ara bé, amb Feliu la historiografia catalana siscentista no assoleix una millora substancial, car l'obra (que ha estat titllada també com a simple propaganda política) recau en alguns errors historiogràfics ja coneguts com el d'Otger Cataló, i inclús es prenen com a vàlides d'altres llegendes i fets erronis presentats per Annio de Viterbo dos segles enrere, en els seus *Commentaria super opera diversor auctor de antiquitatibus loquentium* (1498). Per entendre aquesta reculada, que fa que Feliu hagi estat considerat inferior a Pujades (la qual cosa validaria la tesi d'un segle gairebé estèril pel que fa als avenços en crítica textual i de les fonts), cal entendre el context bèl·lic en què fou escrita, en el qual el rigor i la moderació serien elements menys importants que no pas la passió i la contundència en expressar una sèrie d'arguments i justificacions. D'altra banda, es tracta d'una obra escrita en tres gruixuts volums que ha suscitat opinions ben diferents entre la historiografia actual⁴² argumentades, sobretot, a partir de la interpretació de la visió i conceptes de Catalunya i Espanya que podia tenir l'autor català.

El cultiu de la història en temps de guerra: la historiografia al servei de les armes en la Guerra dels Segadors (1640-1652)

El conflicte de la Guerra dels Segadors⁴³ generà des d'un principi una acusada producció d'obres historiogràfiques. O més exactament, d'obres de propaganda política en les quals s'hi utilitzaven arguments de caire històric i jurídic. Ara resulta impossible, per qüestions d'espai, atendre als centenars d'obres, opuscles breus i pamflets que circularen en temps de guerra. Ens interessa, sobretot, deixar clares algunes de les característiques d'aquestes obres. En primer lloc, la força retòrica. L'any 1640 constitueix un indiscutible punt d'inflexió en els historiadors catalans. Allò que abans s'argumentava, es justificava (Pujades, Corbera) ara s'exigeix o senzillament s'opta per la ruptura amb la monarquia de Felip IV i el seu *valido*, Olivares. En segon lloc, l'estil. Trobarem, és clar, obres amb llargs reflexions i argumentacions, però hi abunden els textos breus, en els quals hi apareixen sovint frases curtes, màximes de pensament polític al servei d'una causa. En tercer terme, la utilització d'arguments religiosos. En una època en què la religió i la política es troben íntimament relacionades, no serà gens estrany que els autors catalans destaquin les actituds poc respectuoses vers la religió catòlica dels soldats del Rei Catòlic, fet que els legitima a separar-se d'aquesta monarquia.⁴⁴ Per últim, en quart lloc, cal parlar de la difusió. A diferència del que havia succeït fins el moment, les obres escrites en temps de guerra tenen una extraordinària difusió (pensem en els 8.000 exemplars de la *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Filipe el Grande* de Gaspar Sala), alhora que hi abunden les traduccions a d'altres llengües. Cal destacar també el debat que originen algunes obres, de manera que, per exemple, la *Proclamación Católica* rebrà una àcida resposta de la ploma de José Pellicer de Ossau y de Salas-Tovar (1602-1679) i la seva *Idea del Principado de Cataluña* (1642)⁴⁵, així com per part de Francisco de Quevedo el qual, sota el pseudònim d'Antonio Martínez Montejano, escriurà *La rebelión de Barcelona ni es por el güevo ni es por el fuero*, on s'hi afirma, entre d'altres:

⁴¹Feliu de la Peña, 1709.

⁴²Així, mentre que per a Sánchez Marcos (1988, p. 141), Feliu de la Peña sosté que "*Cataluña forma de parte de España. Es uno de los "reinos" que integra la Monarquía española, sin ninguna duda desde fines del siglo XV*", Duran afirma (1995, p. 75) que llegint Feliu de la Peña: "no hi he trobat cap nova definició d'Espanya com a estat modern, més enllà de la simple referència geogràfica que havia estat posada en circulació pels humanistes de la darrera del segle XV". Aquestes dues opinions plantegen obertament el debat sobre el concepte d'Estat i nació en l'Època Moderna.

⁴³Pel que fa a qüestions historiogràfiques i culturals, vegeu: Simon, 1999, 2003b.

⁴⁴Simon, 2003c, p. 123-146.

⁴⁵Pellicer, 1642, "Al que leyere". L'obra, però, fou publicada a Alcalà de Henares.

*ellos (els catalans) son las viruelas de sus reyes: todos los padecen, y los que se escapan quedan por lo menos con señales de haberlas tenido (...). Son los catalanes aborto monstruoso de la política.*⁴⁶

Fetes aquestes acotacions, cal dir que la historiografia també és un fidel reflex d'allò que succeïa en el camp de batalla, de manera que trobarem reflectit el bàndol fidel a la Generalitat i que optà per la via francesa i els que preferiren mantenir la fidelitat vers la casa d'Àustria i el seu monarca. Pel que fa al primer bloc, cal parlar del frare Gaspar Sala (1600?-1670) i la *Proclamación Católica a la Magestad Piadosa de Filipe el Grande*,⁴⁷ a més del pamflet *Secrets públics. Pedra de toc de les intencions de l'enemic, i llum de la veritat* (1640)⁴⁸, on s'utilitza a Bartolomé de las Casas per comparar l'actitud dels soldats castellans amb la dels conqueridors d'Amèrica. També el jurista Francesc Martí Viladamor (1616-1687) i la seva *Noticia Universal de Cataluña* (1640)⁴⁹, obra que combina l'erudició i la propaganda política, a més d'altres obres que justifiquen la ruptura amb la Monarquia Catòlica, com els textos *Cataluña en Francia, Castilla sin Cataluña, y Francia contra Castilla. Panegírico glorioso al christianíssimo monarca Luis XIII el Justo* (1641)⁵⁰ o el *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae* publicada l'any 1644,⁵¹ entre d'altres. Hauríem de citar també Josep Sarroca (*Política del comte d'Olivares. Contrapolítica de Cathaluña y Barcelona. Contraverí al verí que perdía lo Principat català* (1641)⁵², Francesc Fornés (*La catalana verdad contra la emulación* (1643)⁵³ i els molts altres pamflets polítics anònims que veieren la llum, entre els quals destaca, per la seva utilització de la història, la *Comparació de Cathalunya ab Troya* (1641).⁵⁴

Sobre els autors que mantingueren la seva fidelitat a Felip IV, sobresurt el canonge tortosí Alexandre Ros (1598-1656), que en la seva *Cataluña desengañada* (1646) insta Catalunya a rendir-se, ataca amb força els arguments de Gaspar Sala, no s'està de titllar Catalunya com “*el monstruo político de Europa*”⁵⁵. El frare Gabriel Agustí Rius (finals s. XVI-1649) donà a la llum el seu *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña* (1646)⁵⁶, on rebut amb contundència els plantejaments de Martí Viladamor, i adverteix els catalans de l'error d'apropar-se a França: “*Concluyese de lo dicho que la subordinacion de los Catalanes a los Franceses no les puede ser prouechosa. Nunca vn contrario domina a otro sin menoscabo del que queda inferior*”.⁵⁷ Del Pallars arribà la veu de Francesc Pasqual de Panno (1622-?), que en els seus *Motines de Cataluña* des de el año 1622 deixà sentir el seu rebuig a la política catalana, i adverteix que s'ha arribat al conflicte del 1640 per conflictes que ja s'havien intuït dècades abans.⁵⁸ El doctor en lleis Fabrici Pons de Castellví (s. XVII?-1672)⁵⁹ aprofità la figura històrica del rei de Suècia Gustau Adolf per presentar-ne la seva biografia, i alhora també reflexionar sobre el que estava succeint al Principat. En el seu *Gustavo Adolfo, rey de Suecia, vencedor y vencido en Alemania* (1648) no dubta a argumentar la legitimitat de Felip IV, en un context on molts autors catalans havien optat per cercar la legitimitat en França, hereva del Carlemany alliberador de la Marca Hispànica envers els sarraïns, i defineix Felip IV com senyor natural del catalans, i legítim descendent dels Comtes de Barcelona.

⁴⁶Quevedo, 1966, p. 943.

⁴⁷Sala, 1640. Vegeu també: Villanueva, 2004, p. 112-116, 172-173.

⁴⁸Serra, 1995.

⁴⁹Torres, 1995.

⁵⁰Martí Viladamor, 1641.

⁵¹Martí Viladamor, 1644.

⁵²Sarroca, 1641. Publicat a: Serra, 1995, p. 55-135.

⁵³Fornés, 1643.

⁵⁴*Comparació de Cathalunya ab Troya*, 1641.

⁵⁵Alexandre Ros, 1646, p. 222.

⁵⁶Rius, 1646.

⁵⁷Rius, 1646, p. 15.

⁵⁸Pasqual de Panno, 1993.

⁵⁹Sánchez Marcos, 2008, p. 331-348.

Sigui com sigui, durant el segle XVII encara es produïren més fets d'armes i revoltes, com la dels Barretines o Gorretes (1687-1689), contra la presència de la soldadesca castellana en terres catalanes. Fruit d'aquest conflicte fou l'obra anònima intitolada *Luz de la verdad. Preguntas y respuestas en favor de Cataluña y sus hijos. Originadas de una disputa habida entre cinco soldados de a caballo de las tropas de España* (1697)⁶⁰. L'obra reproduïx un hipotètic diàleg entre quatre soldats (de Madrid, andalus, català i valencià) i es plantegen una sèrie de temes centrals que ja avancen bona part de les discòrdies que havien d'esclatar en la Guerra de Successió: la idea contractual que regulava la relació entre el rei i els seus súbdits, argumentar que els catalans no s'havien rebel·lat contra el seu rei, el creixent afrancesament dels ministres castellans (“¿No lo ves cómo Madrid ya no es Madrid, sino París, pues todos o los más de los grandes de Castilla se han hecho franceses?”)⁶¹ i el reiteratiu problema provocat per l'allotjament dels militars castellans.

La reflexió sobre la història en el Barroc català

Quan hom s'aproxima a la historiografia catalana barroca, un dels fets que crida l'atenció és que no hi trobem teòrics de la història. Així com a Castella sobresurten les figures d'Antonio de Herrera (1549-1625), Luis Cabrera de Córdoba (1559-1623), Bartolomé Luprecio de Argensola (1562-1631) i fra Jerónimo de San José (1587-1654), al Principat la reflexió explícita sobre la història és inexistent. La explícita no, però en llegint els textos hi apareixen, tot i que de manera espigolada, moltes reflexions i aportacions sobre quina ha de ser la funció de la història, i sobre com ha de procedir l'historiador en el seu treball. En aquest punt em sembla oportú vindicar la figura d'Esteve de Corbera, que en la seva correspondència amb el comte de Guimerà reflexiona àmpliament sobre la història.⁶²

Corbera, com a bon receptor de les teories de Ciceró, creu que la història ha de cercar la veritat

Ya que el sugeto de la Historia es la verdad pura y libre de fingimientos, como vn espejo claro, que los objetos y formas representa quales los recibe. Lo mas della consiste en las relaciones⁶³

tot i ser conscient que en fer història dels temps més pretèrits la reconstrucció del passat i l'elaboració d'un discurs és força més complicat i enutjós:

Mire V.S. como no deuen condenarse las antiguedades, no mas porque algunos autores no las cuentan. No todos lo pueden referir todo; vnos dicen lo que otros callan, y este orden guardaron los Santos Euangelistas en su Historia Sagrada. En successos tan antiguos no se han de pretender tantas evidencias. Todas las cosas pueden tener contrarios, y ninguna ay tan firme aun en las facultades superiores, fuera de las que decreta la fe, que no se le halle resquicio para alguna duda. (...) No todas las Historias pueden tener una misma certeza, basta en algunas que el que las escriue de la razon qual la materia de que tratan la requiere: y assi en las muy antiguas, cuya aueriguacion de suyo es dificultissima.⁶⁴

I és que Corbera no s'està de repetir i interioritzar la concepció de la història com a *magistra vitae*:

⁶⁰*Luz de la verdad. Preguntas y respuestas en favor de Cataluña y sus hijos. Originadas de una disputa habida entre cinco soldados de a caballo de las tropas de España* (Barcelona: Francisco Font Lib., 1697). Obra reeditada per Albareda, 1996, p. 39-88.

⁶¹Albareda, 1996, p. 75.

⁶²Hem reproduït diverses cartes de Corbera a Guimerà a: Baró i Queralt, 2009b, p. 319-330.

⁶³BNE, ms. 7377, fol. 203. (carta del 24. 09.1622).

⁶⁴BNE, ms. 7377, fol. 207. (carta del 24. 09.1622). La referència al concepte de certesa ens evoca la figura contemporània de René Descartes (1596-1650).

Todo lo previno la antigüedad, para todo nos dexo variedad que nos deleyta, documentos que nos aduerten, exemplos que nos escarmentan, y admiracion con que se suspenden los animos y entendimientos mas curiosos.⁶⁵

Per poder extreure el màxim benefici del coneixement de la història caldrà, però fer ús de la prudència (un terme tan utilitzat i habitual en el segle XVII) i alhora saber fer ús d'una bona retòrica, car “no basta escribir cosas grandes, sino se guisan bien”.⁶⁶

Per últim, crec oportú transcriure allò que Corbera diu sobre la “averiguación” com a mètode del treball de l'historiador:

Tras esto inporta tambien la aueriguacion. En tiempo de nuestros aguelos no se reparaua tanto en ella, y ahora vemos en muchos autores de aquella edad algunas facilidades que deuiaran escusarlas, El fundamento principal de qualquier Historia es la verdad y certidumbre de las cosas que va apoyada en escritores classicos y aprouados, en inscripciones de piedras y epitaphios de sepulturas, y en priuilegios y escrituras autenticas.⁶⁷

Tota una lliçó sobre com procedir, però malauradament no sempre donà els fruits desitjats per nosaltres, car sabem el pes i la influència que tingueren diverses llegendes i faules en la construcció del discurs de Corbera.

La vindicació d'un passat gloriós

Acabem ja el nostre recorregut pel segle del Barroc. Si en alguna cosa estigueren d'acord tots els historiadors del Barroc català fou en la necessitar de presentar i vindicar el “gloriós” passat de Catalunya, ja fos com a rèplica a l'agressiu discurs castellà o com a mera exposició de les grandeses del Principat, que alhora podien servir per legitimar la demanda d'unes reivindicacions i privilegis. I en aquest sentit cobra especial importància la figura del noble valencià Francesc de Montcada (1586-1635).⁶⁸ La seva vida estigué marcada per un decidit servei a la Monarquia Catòlica, a la qual consagrà els seus més elevats esforços i inclòs hi trobà la mort en una campanya militar contra els francesos. De les seves peripècies com a diplomàtic i polític ens ha restat una extensa relació epistolar amb Felip IV i Olivares, clar testimoni de la lenta declinació que vivia la Monarquia Hispànica.

Però ara ens interessa sobretot el Montcada historiador. A més d'una biografia sobre la figura del filòsof Boeci (*Vida de Boecio*, publicada pòstumament el 1642)⁶⁹, bona mostra de com el neostoïcisme havia arrelat amb força entre els intel·lectuals del moment, el marquès d'Aitona és sobretot conegut per la *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* (1623)⁷⁰, exemple perfecte d'obra d'estructura tancada que narra els primers moments de l'expedició dels almogàvers a l'Imperi Romà d'Orient. D'ençà d'Edward Gibbon (segle XVIII) hi ha hagut historiadors que han considerat aquesta obra una “versió barroca” del text de Ramon Muntaner. Però una lectura acurada del text desmenteix aquesta idea de manera categòrica, car Montcada utilitzà i contrastà les fonts catalanes (Muntaner i Desclot) amb les bizantines (Paquimeres, Gregoràs i d'altres), tot reconeixent els excessos que a voltes cometeren els almogàvers. Així doncs, un clar interès per recuperar el passat català medieval, però alhora també un sentit crític i diguem-ne científic sobre la seva mirada al passat català.

⁶⁵Corbera, 1678, p. 1.

⁶⁶BNE, ms. 7377, fol. 231. carta a Guimerà, 13.09.1625.

⁶⁷BNE, ms. 7377, fol. 215. (carta del 04.10.1624). En aquest cas, les referències ens recorden els representants de la Història Perfecta francesa.

⁶⁸Sobre la vida i l'obra de Montcada, vegeu sobretot: Gili Gaya, 1952, p. 1-10; Sanmartí, 1951, p. 171-180; Gutiérrez, 1980, p. 3-72; González Cañal, 2003, p. 131-146.

⁶⁹Hem reeditat l'obra a: Baró i Queralt, 2008, p. 118-150.

⁷⁰Montcada, 1623.

L'evolució del discurs històric en el segle XVIII

A continuació mirarem de presentar les principals aportacions historiogràfiques del segle XVIII a Catalunya, tot seguint l'evolució dels esdeveniments històrics, que també en aquest cas és clau per copsar com anà evolucionant el discurs historiogràfic. Com és ben sabut, l'11 de setembre de 1714 la ciutat de Barcelona cau en mans borbòniques, i es dona gairebé per acabat el conflicte armat.⁷¹

La guerra i el cultiu de la història: Francesc de Castellví (Narraciones Históricas) i el Despertador de Catalunya (1713)

Tal i com havia succeït unes dècades abans, l'esclat de la Guerra de Successió feu aflorar les obres de contingut històric que tractaven de defensar els interessos polítics de cadascun dels bàndols i alhora deixar memòria escrita d'allò que estava succeïnt. Pel que respecta al bàndol austriacista,⁷² sobresurt, a més de la figura de Narcís Feliu de la Peña, la figura de Francesc de Castellví i Ovando (1682-1757), al qual Alcoberro ha considerat el continuador de Feliu de la Peña.⁷³ Castellví es manifestà clarament partidari de l'Arxiduc Carles i participà en la defensa de Barcelona. En acabar la guerra fou represaliat. En aquell moment decidí exiliar-se a Viena (novembre del 1726), on inicià la composició de les *Narraciones históricas*.⁷⁴ És, sens dubte, una font imprescindible per conèixer els esdeveniments d'armes de la Guerra de Successió i la immediata postguerra. Castellví sabé copsar la dimensió internacional del conflicte, un escenari en el qual Viena, Londres i París tingueren un protagonisme destacadíssim. En qualsevol cas, l'obra de Castellví (que només ha estat editada parcialment a partir de l'any 1997), és fonamental per conèixer l'obstinada resistència de la ciutat de Barcelona, així com la posterior repressió duta a terme per les tropes borbòniques. Tal i com es posava de manifest en el darrer ban dels Tres Comuns, el conflicte successori català acaba esdevenint també una guerra civil en la qual s'evidenciava, en paraula de Vallet de Goytisolo, “la diferencia entre la concepción tradicional pactista catalana, en que se basaban las libertades, y de la soberanía bodiniana que Felipe V sentía y practicaba”.⁷⁵

Passem ara a un dels textos clau en la crida a la resistència. Ens referim al *Despertador de Catalunya* (1713).⁷⁶ El títol complet de l'obra ens ofereix una clara imatge del seu contingut exaltat i propagandístic: *Despertador de Catalunya per Desterro de la ignorància, Antídoto contra la malícia, Foment a la paciència i Remei a la pusil-lanimitat*. Publicat a finals de 1713, fou traduït a l'italià i es publicà en castellà, amb contingut molt semblant, sota el títol de *Crisol de la felicidad. Manifestación que hace el Principado de Cataluña de las causas de alta congruencia que le han obligado a tomar las armas para defender su libertad* (1713).⁷⁷ El *Despertador* reprèn alguns dels arguments exposats per Emmanuel Ferrer i Sitges, membre del Braç Militar i President de la Junta de Tresoreria, sobre com els austriacistes han passat de tenir per enemic al francès al castellà, tot i que en el *Despertador* hi ha força més càrrega erudita.

Tal i com es manifesta a l'obra, l'objectiu de l'opuscle és clar i directe: combatre “l'opinió de molts que, els sofisticats discursos, volen ofuscar la llum de la veritat” per tal de “prevenir a

⁷¹ Alcoberro, Campabadal, 2014.

⁷² Òbviament, és interessant apropar-se també a la visió felipista dels fets: Riera i Hernández, 2008, p. 297-314.

⁷³ Alcoberro, 2006, p. 140-141.

⁷⁴ Castellví, 1997-2002.

⁷⁵ Vallet de Goytisolo, 2004-2006, p. 179-187; Canals Vidal, 2002, p. 27-56; Mundet, Alsina, 2002, p. 57-80.

⁷⁶ *Despertador de Catalunya* (Barcelona: Rafael Figueró, 1713). Reeditat per Víctor Balaguer el 1863 i per “La Veu de Catalunya” el 1897. Reeditat per Albareda, 1996, p. 121-192.

⁷⁷ *Crisol de la felicidad. Manifestación que hace el Principado de Cataluña de las causas de alta congruencia que le han obligado a tomar las armas para defender su libertad* (Barcelona: Rafael Figueró, 1713).

Catalunya del letargo en que està oprimida, ab cristià catòlic zel i cuidado”.⁷⁸ El text s’estructura en base a un proemi (“Al lector”) i sis capítols. En l’obra s’hi argumenta la teoria del pactisme. Els privilegis dels catalans “no són gratuïts, per mera liberalitat i voluntat del príncep, sinó per via de contracte, en lo qual donà lo Principat sumas grans de diners per ells i féu innumerables i heroics serveis a favor dels sereníssims comtes”.⁷⁹

Així, també s’argumenta el trencament de la fidelitat envers Felip V. Segons el *Despertador*, l’abolició dels furs dels regnes de València i Aragó justifica, encara més, l’actitud catalana, car Felip V volia “governar tots los seus regnes ab unes mateixes lleis: d’on se pot inferir ab quina voluntat i ànimo havia jurat les lleis i furs d’aquests regnes, i ab quina esperança se podia recórrer a sol·licitar sa misericòrdia”.⁸⁰ De la mateixa manera que es produïa en el segle del Barroc, són nombroses les cites erudites que fonamenten el contingut del text, a saber: la Bíblia, els Sants Pares, el món clàssic (Aristòtil, Plutarc, Eurípides, Ciceró, Tàcit, Sèneca, Virgili, Horaci, Polibi), els escolàstics del segle XVI (Alfonso de Castro, Domingo de Soto, Luis de Molina, Francisco Suárez) i d’altres pensadors i historiadors (Ramon Muntaner, Saavedra Fajardo, Jerónimo de Zurita). En definitiva, arguments històrics per defensar que

De la Pau entre Inglaterra i lo sereníssim senyor Duc d’Anjou, evidentment se veu que Catalunya queda sense lleis i privilegis, a mercè de senyor, i ab la mateixa subjecció que los castellans, cosa en què mai Catalunya s’ha vist.⁸¹

La postguerra i la resistència austriacista: *Via fora els adormits* (1734), *Record de l’Aliança* (1736) i el *Memorial de Greuges* (1760)

Finalitzat el conflicte armat, la nova dinastia borbònica tractà d’instaurar-se amb força en el Principat. És ben sabut els efectes que produí sobre la societat catalana l’aplicació del Decret de Nova Planta (16/1/1716): s’extirparen els furs i privilegis dels catalans, s’inicia una política de fèrria repressió vers els vençuts i es tractà de consolidar l’obligatorietat de la llengua castellana en totes les capes de la societat. Un clar sentiment anticatalà presidí la nova política de Felip V⁸², tot i que alguns historiadors judiquen de manera diferent el context, car consideren que superada la primera postguerra, les mesures mercantilistes aplicades per Felip V ajudaren al reviscolament econòmic a partir de 1720, inclús fins arribar a parlar de “tranquil·litat” en termes polítics.⁸³

Sigui com sigui, hi ha un cert acord entre els especialistes en considerar que la fi de l’austriacisme com a opció política real es consolidà a partir de 1725, quan es signaren els acords entre Espanya i Àustria. Però l’austriacisme no havia desaparegut del tot, i en tenim dues bones mostres en els pamflets *Via fora els adormits* (1734) i *Record de l’Aliança* (1736).

Pel que fa al primer,⁸⁴ el text simula ser una carta escrita per Milford Crow, secretari del plenipotenciari de la reina d’Anglaterra, que havia signat el pacte de Gènova (1705). Òbviament

⁷⁸ Albareda, 1996, p. 122.

⁷⁹ Albareda, 1996, p. 136.

⁸⁰ Albareda, 1996, p. 179.

⁸¹ Albareda, 1996, p. 134. En el mateix sentit hem d’entendre la Crida dels diputats (12 de juliol del 1713) on s’argumenten els motius que legitimen la fidelitat vers l’Arxiduc Carles i la defensa de la conservació de les llibertats i privilegis de Catalunya.

⁸² Així, entre d’altres, anotem les opinions de Rodrigo Caballero, membre de l’alta jerarquia del moment: “con la negación de los fueros, a los mismos catalanes hará el Rey un gran veneficio en no concedérselos, porque los pone en camino de ser Buenos, y les quita los medios de volver a ser malos”, el comte de Montemar: “Dos propiedades innatas tiene la nación catalana. Es la primera que los catalanes se tienen con constancia el afecto que conciben. La segunda, el ser ydolatras de sus privilegios como unos visos de República en su media libertad, que si no lo han logrado entera, no se duda que la han pretendido” i José Patiño: “aficionadísimos a todo genero de armas, prontos a la cólera, rijosos y vengativos, que siempre se debe recelar de ellos, aguardan coyuntura para sacudir el yugo de la justicia, son muy interesados”.

⁸³ Fernández, 2008, pp. 387-434.

⁸⁴ Text reeditat el 1898 per la Biblioteca de La Veu de Catalunya. Vegeu també: Serra, 1974, p. 174-176.

es tracta d'una ficció per evitar les molt possibles responsabilitats polítiques de publicar un pamflet polític antiborbònic. Eva Serra en destaca tres elements: la crítica a la monarquia absoluta feta per un contemporani, el plantejament de si la monarquia absoluta era l'únic sistema polític possible al segle XVIII i la reflexió sobre la vigència dels privilegis del Principat.⁸⁵ El text constitueix una ferma crítica a les potències europees que han abandonat els catalans a la seva sort: “però no done V.M. la culpa als Inglesos sols; puig la tenen tants Soberans com faltaren al Sagrat de sas repetidas paraulas”, tot fent-ne una lectura eminentment historicista: “no ignora lo Emperador, esser Cataluña un Comtat de Soberania sostinguda per Carlos Magno”⁸⁶.

Pel que fa al *Record de l'Aliança* (1736)⁸⁷ es tracta de text anònim signat per “lo Principat de Catalunya y la Ciutat de Barcelona”, amb peu d'impremta d'Oxford (probablement per evitar problemes amb la censura). La principal tesi que sosté l'autor del llibre és la crítica contra l'actitud anglesos vers els austriacistes catalans:

No eximeix a V.R.M. y a son Regne de la obligació de complir los Pactes de tan solemne Tractat: accelerant si importa la ocasió de practicar sa Garantia ab nostra protecció. No hi ha, ni pot haverhi tractat de Inglaterra ab altres prínceps interessats que anule lo que produim.⁸⁸

Per legitimar aquesta crítica s'hi exposa el Pacte de Gènova (que es reproduïx íntegrament) i es reflexiona sobre el Tractat d'Utrecht, amb una sèrie de retrets sobre l'actitud dels anglesos. L'obra conclou amb un seguit de noves propostes per al rei d'Anglaterra:

La gran honra de V.R.M. reflectirà estar-nos obligat lo Regne d'Inglaterra i incumbir molt del Rei la pública fe de son compliment. Qualsevol consultor qui persuadesca lícita la transgressió de mútues promeses ab detriment de nostre poble, enganya primerament el rei a qui aconsella que a la integritat de sos contractants ab bona fe. Lo fi de representar públicament a V.R.M. nostre tractat, és apel·lar a nostra justícia i a l'honor d'Inglaterra. Nostre obrar, a son temps, nos féu acreedors d'Inglaterra i de tota la major aliança, per la llibertat de Catalunya, i lo present tractat serà en tot temps un públic monument de nostra justícia. Lo que no complí aquella mal termenada guerra, ho pot satisfer una altra, en què V.R.M. se interesse... I lo que faltà al Congrés d'Utrecht, pot lograr-se en algun de nou, en què sie igualment àrbitre lo poder d'Inglaterra...i faça major la glòria, que publicaran nostres Annals, de V.R.M.⁸⁹

De manera anàloga al *Despertador*, el *Record de l'Aliança* utilitza el llegat clàssic i modern per tal de justificar els seus postulats. Així, hi són citats els clàssics (Aristòtil, Tucídides, Plutarc, Temístocles, Eurípides, Suetoni, Ovidi, Salusti, Ciceró, Tàcit, Titus Livi, Sèneca, Hieró, Maximí), les Constitucions de Catalunya, les Partidas de Castella, l'obra de Juan de Mariana, Francesc Diago (*Historia de los Victoriosísimos Condes de Barcelona*), Pere Miquel Carbonell, els *Anales de Cataluña* de Feliu de la Peña i el *Despertador de Catalunya*.

Situats ja en la segona meitat del segle XVIII, sobresurt un text d'inestimable valor, sobretot si es té present la seva procedència i autoria. Ens referim a un escrit presentat a Carles III per diputats o representants de Barcelona, Saragossa, València i Palma de Mallorca que participaren el 1760 en motiu del jurament i coronació de Carles III, conegut com a *Memorial de greuges*.⁹⁰

L'objectiu que cerquen els seus autors és ben clar: “*exponer en esta humilde representación lo que juzgamos puede contribuir a que en el Reynado de V.M. sean felices los Reynos de la Corona de*

⁸⁵ Serra, 1974, p. 175.

⁸⁶ *Via fora...*, p. 1.

⁸⁷ *Record de l'Aliança fet al Serm. Jordi-Augusto, Rey de la Gran-Bretanya, ab una carta del Principat de Cataluña y ciutat de Barcelona, añ 1736*. Reeditat per la Biblioteca de La Veu de Catalunya el 1898 i per Torras, 1996, p. 61-83.

⁸⁸ Torras, 1996, p. 82.

⁸⁹ Torras, 1996, p. 83.

⁹⁰ Traduït al català el 1968 per Moreu-Rey, 1968. Reeditat per Torras, 1996, p. 91-113.

Aragón”.⁹¹ Així doncs, resulta especialment interessant perquè està escrit per personatges que formen part del poder borbònic. És un per al poder i des del poder. En paraules de Torras i Ribé, el text evidencia “la demostració del fracàs sense pal·liatius del règim de la Nova Planta, incapaç de satisfer ni tan sols els interessos corporativistes dels seus servidors més fidels”.⁹² Sens dubte, aquest text qüestiona les suposades millores assolides pel reformisme borbònic setcentista.

El *Memorial* s’estructura en dues parts: la reflexió sobre la validesa del règim borbònic i les reivindicacions concretes, que s’evidencien en tres aspectes ben diferenciats: en primer lloc, reivindicar que les antigues lleis van ser eficaces. De l’aplicació de la Nova Planta, “*son imponderables los males que en su ejecución han padecido aquellos reinos contra la piadosa intención del glorioso padre de Vuestra Majestad*”.⁹³ En segon terme, s’exposa un llistat de greuges que evidencia i avala aquesta idea. Per últim, com ja havia succeït en temps del Barroc,⁹⁴ es fa referència al debat sobre els càrrecs eclesiàstics i la disputa sobre la llengua en què s’ha de predicar: p. 109:

*Según diximos, en ellos se habla una lengua particular, y aunque en las ciudades y villas principales muchos entienden y hablan la castellana, con todo los labradores ni saben hablarla ni la entienden. En las Indias, cuyos naturales, según se dice, no son capaces del ministerio eclesiástico, los párrocos deben entender y hablar la lengua de sus feligreses. ¿Y han de ser los labradores catalanes y valencianos de peor condición que los indios, habiéndose dado en aquellos reinos hasta los curatos a los que no entendían su lengua? ¿Cuánto convendría que los obispos, así en las Indias como en España, no teniendo el don de lenguas que tuvieron los Apóstoles, hablaran la lengua de sus feligreses! (...) ¿Y siendo los labradores los que con el sudor de su rostro principalmente mantienen a los obispos y demás clérigos, y por consiguiente los que más derecho tienen a ser instruidos, han de estar privados de la instrucción? ¿Cuántas veces insta la necesidad de que una pobre mujer explique su aflixión y se confiese con su propio obispo? ¿Y ha de sufrir el rubor y la pena de hablarle por intérprete?*⁹⁵

El *Memorial* és considerat el darrer exponent d’un determinat tipus de textos. La nova generació, que viurà ja un clima d’una relativa prosperitat econòmica, anirà oblidant l’actitud de resistència. Serà ja la generació de Francesc Romà i Rosell (1725-1784).⁹⁶

La cultura oficial i l’erudita: la Universitat de Cervera, les acadèmies i l’escola de Bellpuig de les Avellanes

Fins ara hem centrat la nostra atenció en els textos històrics i polítics. Tot i això, creiem que és convenient una breu aproximació a l’estudi de la cultura oficial instaurada pel nou règim borbònic: la Universitat de Cervera.⁹⁷ A inicis del segle XVIII, Cervera tenia uns 4000 habitants. Miquel Batllori distingeix tres etapes en la història universitària certerina: els orígens (1715-1726), la plenitud (1726-1777) i la decadència i tensió amb Barcelona (1777-1842). Pel que fa als inicis, el seu posicionament proborbònic feu que ja el de 25 de juliol del 1713 el municipi de Cervera demanés el trasllat de la universitat de Lleida a Cervera. El 23 d’octubre del 1714 la Reial Junta Superior de Justícia i Govern de Catalunya, creada per Berwick, determinà que Filosofia, Cànon i Lleis passessin a Cervera, i el 1715 comença a funcionar. L’11 de maig del 1717 es sancionà la

⁹¹Torras, 1996, p. 92.

⁹²Torras, 1996, p. 23-24.

⁹³Torras, 1996, p. 92.

⁹⁴Baró i Queralt, 2009, p. 78-87.

⁹⁵Torras, 1996, p. 109.

⁹⁶Lluch, 1973.

⁹⁷Prats, 1993; Batllori, 1997, p. 167-209.

Reial Cèdula de fundació de la Universitat de Cervera, que es tornà a confirmar amb Reial Cèdula el 17 agost de 1717. Fins l'any 1726, les càtedres es cobrien per nomenament reial i a proposta del Capità General de Catalunya. A partir del 1726, s'acceptà el sistema de lliures oposicions. Dels dos primers períodes, cal destacar el paper que hi jugà el jurista Josep Finestres (1688-1777). A partir del regnat de Ferran VI (1746-1759) començà a prendre força la idea de traslladar estudis a Barcelona, i el 1762 Carles III permeté l'obertura del Col·legi de Cirurgia.

Sigui com sigui, l'expulsió dels jesuïtes del 1767⁹⁸ i la mort de Josep Finestres (1777) marcaren la davallada de Cervera, que Batllori titlla d'universitat “prematurament envellida”, ja que no va saber assimilar ni la Il·lustració (retardada i limitada) i encara menys assumir el naixent Romanticisme. El 1836 es formalitzà el trasllat a Barcelona, que s'allarga fins el 1842.

En qualsevol cas, es tractà sempre d'una universitat artificial, ubicada a Cervera per evitar aldarulls estudiantils a Barcelona, i amb una biblioteca que mai no comptà amb més de 5000 volums. La manca de llibres es constata de manera clara i contundent. En una carta dirigida a Gregori Maians (1699-1781), s'afirma: “*pues sepa Vm. que 40 libros son una buena librería en Cervera*”.⁹⁹ I el 1740 llegim: “los jesuïtes (...) no volen llibres, ni he trobat qui ne vulla, havent-los de comprar (...). Llibres de teologia escolàstica van barato com carn de cabra”.¹⁰⁰ Amb aquest panorama, el propi Maians afirmà: “*Cataluña no será sabia hasta que la Universidad se restituya en Barcelona*”¹⁰¹.

Mentrestant, a Barcelona es mantenien les acadèmies de caire erudit, en les quals la reflexió historiogràfica i l'activitat literària tingueren el seu pes, tot i fer-se ressò de la creixent castellanització dels erudits del moment. Ens referim a l'Acadèmia dels Desconfiats (1700-1703), l'Acadèmia Literària de Barcelona (1729-1752) i la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1752)¹⁰². En aquest context eminentment erudit i que podríem qualificar de *despolititzat*, sorgí l'escola historiogràfica al voltant del monestir premonstratenc de Bellpuig de les Avellanès¹⁰³. La seva tasca en la recerca documental i arxivística, duta a terme per Jaume Caresmar (1717-1791), Josep Martí (1732-1806) i Jaume Pasqual (1736-1804) fou molt destacable, però la repercussió de les seves aportacions no sortí dels àmbits erudits i gairebé particulars, com succeí amb el dietari de Rafael d'Amat i de Cortada, Baró de Maldà (1746-1819) i el seu *Calaix de sastre*¹⁰⁴.

Antoni de Capmany i de Montpalau (1742-1813)

En aquesta Catalunya borbònica sorgí amb força la figura d'Antoni de Capmany, representant de la historiografia il·lustrada i criticista catalana, a més de literat, economista, filòleg i polític.¹⁰⁵ Provenent d'una família noble de Girona, amb un avi austriacista, la seva obra assolí la plenitud a partir del regnat de Carles III, i constitueix un clar exponent del pas de la Il·lustració al

⁹⁸ Raül Garcia i Mir atribueix la millora de la universitat a l'expulsió dels jesuïtes, al contrari de Batllori. Vegeu: Garcia i Mir, 2006, p. 54-58.

⁹⁹ Batllori, 1997, p.183.

¹⁰⁰ Batllori, 1997, p. 183.

¹⁰¹ Batllori, 1997, p. 192.

¹⁰² Pérez Latre, Asensio Vilaró, 1988, p. 227-243; Muntada i Artiles, 2001-2002, p. 11-84; Antón, 2004, p. 117-139; Campabadal i Bertran, 2006). Pel que fa a la història de la historiografia, Elisabet Mercader ha presentat diverses fonts per al seu estudi i contextualització (2008, p. 691-708).

¹⁰³ Mercader, 1966); Corredera, 1971; *Carta del P.D. Jaime Pasqual, canónigo premostratense de Bellpuig de las Avellanés, al M.I.S. Marqués de Capmany* (1991).

¹⁰⁴ Amat i de Cortada, 1987-2005.

¹⁰⁵ Sobre Capmany, vegeu: Fernández de la Cigüña, Cantero Núñez, 1993; Antón Pelayo, 2001, p. 163-174; 2003, p. 11-45; López Guallar, 2003, p. 175-184; Grau i Fernández, 2011, p. 93-112.

Romanticisme. Es tracta també d'una figura complexa, que ha estat titllat successivament d'espanyolista, centralista, liberal o tradicionalista, sempre en funció de quines obres seves s'hagin analitzat.

El 1773 fou nomenat membre honorari de la Real Academia Sevillana de Buenas Letras, i el 1775 ingressà a la Real Academia de la Historia. En aquesta etapa il·lustrada, es decantà en favor dels enciclopedistes francesos i en contra dels jesuïtes en matèria d'ensenyament. Ens referim, per exemple, a la *Filosofía de la elocuencia* (1777). Pel que fa a la seva concepció de la història, es centrà en l'estudi i elogi dels gremis baixmedievals en les seves monumentals *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la Antigua Ciudad de Barcelona* (4 vols: 1779-1792), un aprofundit estudi sobre l'activitat comercial i marítima de la Barcelona medieval, la primera història econòmica publicada a Europa, segons Emili Giralt.¹⁰⁶ Però el món medieval l'interessà pels temes econòmics, per mirar de revitalitzar l'economia del moment, no pas per la seva cultura i historiografia: “*las épocas de la edad media, las más fecundas en sucesos dignos de nuestra memoria e imitación, apoyados en testimonios legales e irrefragables*”, i desqualifica “*los tiempos fabulosos*” que serviren “*para adular aquellas naciones que quieren entretener su vanidad con ficciones y maravillas*”¹⁰⁷.

Pel que fa a la concepció de Catalunya i Espanya, Capmany tingué, com d'altres representants de la seva generació, un doble objectiu: espanyolitzar Catalunya (prenent el castellà com a llengua culta, que havia d'aturar l'afrancesament) i catalanitzar Espanya (sobretot pel que respecta a qüestions d'economia, i el desig que la noblesa intervingués en els negocis).¹⁰⁸ Així, no ha de sorprendre que, fruit de la seva època, Capmany cregués que el català era un “*idioma rancio y semimuerto*”, “*idioma antiguo provincial muerto para la república de las letras*”.¹⁰⁹ Semblaria, doncs, que a finals del segle XVIII l'embranchada borbònica hauria aconseguit fer reeixir el seu projecte centralista.

Epíleg

Finalitzem ja el nostre treball amb un parell de reflexions del filòsof Jaume Balmes (1810-1848), antic alumne de la Universitat de Cervera. Al llarg de tot el text, hem vist que una de les qüestions plantejades de manera reiterativa per part dels historiadors, erudits i juristes dels segles XVII i XVIII fou la reflexió sobre la identitat catalana en el marc de la Monarquia Hispànica.¹¹⁰ Doncs bé, a la primera meitat del segle XIX, Balmes encara es preguntava: “*¿Hay en España verdadera nacionalidad? ¿Sí o no? ¿En qué consiste, sus causas, sus indicios? He aquí apuntado el objeto de una extensa obra*”¹¹¹, alhora que, veient la convulsa situació política del moment, aconsellava a Catalunya

*En la exasperación a que han llegado en España los partidos políticos, una de las miras que no debe perder de vista el Principado es el no constituirse ciego instrumento de ninguno de ellos.*¹¹²

¹⁰⁶ Giralt, 1991, p. 105-131.

¹⁰⁷ Capmany, 1779, p. III-IV.

¹⁰⁸ Fernández, 2008, p. 425.

¹⁰⁹ Capmany, 1961, p. 38.

¹¹⁰ En qualsevol cas, el debat sobre la noció de Catalunya i Espanya ja arrencava de l'època medieval. Vegeu: Sabaté, 1998, p. 375-390.

¹¹¹ Balmes, 1948, p. 1547.

¹¹² Balmes, 1948, p. 1160.

Bibliografia

ALBAREDA, Joaquim (ed). *Escrits polítics del segle XVIII. Tom I: Despertador de Catalunya i altres textos*. Vic: Eumo, 1996.

ALCOBERRO, Agustí (Ed). *Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement*. Vic: Eumo, 2000.

ALCOBERRO, Agustí (dir). *Catalunya durant la guerra de Successió. Vol. III: la desfeta i la memòria històrica*. Barcelona: Ara llibres, 2006.

ALCOBERRO, Agustí i CAMPABADAL, Mireia (eds.). *Cròniques del setge de Barcelona de 1713-1714*. Barcelona: Barcino, 2014.

AMAT I DE CORTADA, Rafael. *Calaix de sastre, XI vols*. Barcelona: Curial, 1987-2005.

AMELANG James. El mundo mental de Jeroni Pujades. In: KAGAN, Richard, PARKER, Geoffrey (eds). *Europa y el mundo Atlántico*. Madrid: Marcial Pons, 2001, p. 279-298.

ANTÓN, Javier. El discurs de presentació d'Antoni de Capmany a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1782). *Manuscrits*, 2001, n° 19, p. 163-174.

ANTÓN, Javier. Antoni de Capmany (1742-1813): análisis del pasado catalán para un proyecto español. *Obradoiro de Historia Moderna*, 2003, n°12, p. 11-45.

ANTÓN, Javier. La historiografia del segle de les llums (de Maians a Capmany). In: BALCELLS, Albert (coord). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 117-139.

ARBUIXECH, Gaspar Blai. *Sermó de la conquesta de la molt insigne, noble, leal, coronada ciutat de Valencia*. València: Jeroni Vilagrassa, 1666.

BALMES, Jaume. *Obras completas*, vol. II. Barcelona: Selecta, 1948.

BARÓ I QUERALT, Xavier. Catalunya y Malta en la historiografía barroca maltesa: la *Malta illustrata: della descrizione di Malta* de Gian Francesco Abela (1582-1655), *Actes del III Congrés d'Història Marítima de Catalunya*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona, 2008, publicat en format digital.

BARÓ I QUERALT, Xavier. *De Catalunya a Flandes: Francesc de Montcada (1586-1635), erudit i polític*. Barcelona: Dux, 2008.

BARÓ I QUERALT, Xavier. *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*. Barcelona, Abadia de Montserrat, 2009 (a).

BARÓ I QUERALT, Xavier. *La toga, l'espasa i la mitra: antologia de textos d'història i literatura catalanes del Barroc (1573-1709)*. Barcelona: Dux, 2009 (b).

BARÓ I QUERALT, Xavier. Algunes fonts utilitzades per Jeroni Pujades (1568-1635) en l'elaboració de la seva Crònica. *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*. 2011-2012, vol. LIII, p. 239-258.

BATLLORI, Miquel. *De l'Humanisme i del Renaixement. Obra completa, vol. V*. València: Tres i Quatre, 1995.

BATLLORI, Miquel. *La Il·lustració. Obra completa vol. IX*. València: Tres i Quatre, 1997.

BOSCH, Andreu. *Summari, Índex o Epítome dels admirables Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. Perpinyà: Pere Lacavalleria: 1628.

CAMPABADAL I BERTRAN, Mireia. *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: l'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*. Barcelona: RABL i Abadia de Montserrat, 2006.

CANALS VIDAL, Francisco. Las Narraciones Históricas de Francisco de Castellví (I). *Anales de la Fundación Francisco Elías de Tejada*. 2002, nº 8, p. 27-56.

CAPMANY, Antonio de. *Memorias históricas*. vol. I. Madrid: Antonio de Sancha, 1779.

CAPMANY, Antonio de. *Código de las costumbres marítimas de Barcelona, hasta aquí vulgarmente llamado Libro del Consulado*. Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963.

CARBONELL, Charles-Olivier. *La historiografía*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1986.

Carta del P.D. Jaime Pasqual, canónigo premostratense de Bellpuig de las Avellanas, al M.I.S. Marqués de Capmany. Valls: Consell Comarcal de l'Urgell, 1991.

CASTELLVÍ, Francisco de. *Narraciones Históricas*, 4 vols. Madrid: Fundación Elías de Tejada, 1997-2002.

CEPEDA ADÁN, José. La historiografía. In: *Historia de la Cultura Española Ramón Menéndez Pidal: El Siglo del Quijote (1580-1680). Vol. I*. Madrid: Espasa Calpe, 1996.

Comparacio de Cathalunya ab Troya. Barcelona: Jaume Romeu, 1641.

CORBERA, Esteban de. *Cataluña Illustrada. Contiene su descripción en comun, y particular con las Poblaciones, Dominios, y Successos, desde el principio del Mundo asta que por el valor de su Nobleça fue libre de la Oppresion Sarracena*. Nápoles: A. Graminani, 1678.

CORBERA, Esteban de. *Vida y hechos maravillosos de doña María de Cervellón, llamada Socós. Beata professa de la Orden de Nuestra Señora de la Merced, con algunas Antigüedades de Cataluña*. Barcelona: Pedro Lacavalleria, 1629.

CORREDERA, Eduardo. *La escuela histórica avellanense*. Lleida: IEI, 1971.

Crisol de la felicidad. Manifestación que hace el Principado de Cataluña de las causas de alta congruencia que le han obligado a tomar las armas para defender su libertad. Barcelona: Rafael Figueró, 1713.

Despertador de Catalunya. Barcelona: Rafael Figueró, 1713. Reeditat per Víctor Balaguer el 1863 i per “La Veu de Catalunya” el 1897.

DURAN, Eulàlia. Narcís Feliu de la Peña, historiador i polític. *Afers*, 1995, nº 20, p. 73-86.

ESTRUGÓS, Josep Elies. *Fènix català, o llibre del singlar privilegi, favours, gracias y miracles de Nostra Senyora del Mont del Carme.* Perpinyà: Esteue Bartau, 1644.

FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, Francisco José. CANTERO NÚÑEZ, Estanislao. *Antonio de Capmany (1742-1813).* Madrid: Fundación Francisco Elías de Tejada, 1993.

FERNÁNDEZ Roberto. Catalunya en las Españas del Setecientos. *Pedralbes*, 2008, nº 28, vol.II, p. 387-434.

FORNÉS, Francisco. *La catalana verdad contra la emulación.* Barcelona: G. Nogués, 1643.

GADAMER, Hans-Georg. *Verdad y Método, vol. II.* Salamanca: Ediciones Sígueme, 2000.

GARCIA I MIR, Raül. La Universitat de Cervera. In ALCOBERRO, Agustí (dir). *Catalunya durant la guerra de Successió. Vol. III: la desfeta i la memòria històrica.* Barcelona: Ara llibres, 2006, p. 54-58.

GILI GAYA, Samuel. La “Vida de Boecio”, de Francisco de Moncada. *Revista valenciana de filologia*, 1952, nº 2, p. 1-10.

GIRALT, Emili. Antoni de Capmany: aproximació a l'ideari d'un il·lustrat. In: *Catalunya a l'època de Carles III.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 105-131.

GONZÁLEZ CAÑAL, Rafael. La Vida de Boecio” de Francisco de Moncada y el conde de Rebolledo. *Silva. Estudios de humanismo y tradición clàssica*, 2003, nº 2, p. 131-146.

GRAU I FERNÁNDEZ, Ramon. Un patriota d'altres temps: Antoni de Capmany i la historiografia racionalista. *Butlletí de la Societat d'Estudis Històrics*, 20011, nº 22, p. 93-112.

GRAU I SALÓ, Maria. Feliu de la Peña: una visió actual com a país. *Pedralbes*, 1987, nº 7, p. 125-146.

GUTIÉRREZ, Jesús. Don Francisco de Moncada, el hombre y el embajador. Selección de textos inéditos. *Boletín de la biblioteca de Menéndez Pelayo*, 1980, nº LVI, p. 3-72.

LACAVALLERIA, Joan. *Gazophylacium Catalano-Latinum.* Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1696.

LÓPEZ GUALLAR, Marina. La revisió racionalista: Antoni de Capmany. *Quaderns d'Història*, 2003, nº 9, p. 175-184.

Luz de la verdad. Preguntas y respuestas en favor de Cataluña y sus hijos. Originadas de una disputa habida entre cinco soldados de a caballo de las tropas de España. Barcelona: Francisco Font Lib., 1697.

LLUCH, Ernest. *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

MARCILLO, Manuel. *Crisi de Cataluña, hecha por las naciones estrangeres*. Barcelona: Matevat, 1685.

MELO, Francisco Manuel de. *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña*. Madrid: Imprenta de Sancha, 1808.

MARTÍ VILADAMOR, Francesc. *Cataluña en Francia, Castilla sin Cataluña, y Francia contra Castilla. Panegírico glorioso al christianíssimo monarca Luis XIII el Justo*. Barcelona: Lorenço Deu, 1641.

MARTÍ VILADAMOR, Francesc. *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae, pro iure eligendi Christianissimum monarcham*. Barcelona: Sebastià Cormellas, 1644.

MERCADÉ, Elisabet. La diversitat en la historiografia catalana del segle XVIII: fonts per al seu estudi. *Pedralbes*, 2008, nº 28, vol. I, p. 691-708.

MERCADER, Joan. *Historiadors i erudits a Catalunya i a València en el segle XVIII*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1966.

MIRALLES, Eulàlia. *Sobre Jeroni Pujades*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2010.

MONCADA, Francisco de. *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*. Barcelona: Lorenzo Deu, 1623.

MOREU-REY, Enric. *El Memorial de Greuges de 1760*. Barcelona: Edicions d'Aportació Catalana, 1968.

MUNDET José María, ALSINA José María. Las Narraciones Históricas de Francisco de Castellví (y II). *Anales de la Fundación Francisco Elías de Tejada*, 2002, nº 8, p. 57-80.

MUNTADA I ARTILES, Marta. Els integrants de l'Acadèmia dels Desconfiats (1700-1703). *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, 2001-2002, nº 48, p. 11-84.

PANNO, Francesc Pasqual de. *Motines de Cataluña*. Barcelona: Curial, 1993.

PELLICER, José, *Idea del principado de Cataluña*. Anvers: por Geronimo Verdus, 1642.

PENYA, Narcís Feliu de la. *Político Discurso en defensa de la cierta verdad que contiene un memorial presentado a la Nobilísima Ciudad de Barcelona*. Barcelona: Rafael Figueró, 1681.

PENYA, Narcís Feliu de la. *Fénix de Cataluña: compendio de sus antiguas grandezas y medio para renovarlas*. Barcelona: Casa de Rafael Figueró, 1683.

PENYA, Narcís Feliu de la. *Anales de Cataluña*, 3 vols. Barcelona: Joseph Llopis, Jayme Svrià, Juan Pablo Martí, 1709.

PRATS, Joaquim. *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès, 1993.

PUJADES, Jeroni. *Corònica Universal del Principat de Catalunya*. Barcelona: Jeroni Margarit, 1609.

PUJADES, Jerónimo. *Crónica Universal del Principado de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de José Torner, 1829-1832.

PUJADES, Jeroni. *Dietari*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 4 vols., 1975-76.

PUJOL I CANELLES, Miquel. Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII. *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1985, n° XVIII, p. 99-247.

QUEVEDO Francisco de. *Obras completas*, tomo I. Madrid: Aguilar, 1966.

PÉREZ LATRE Miguel, ASENSIO VILARÓ David. Cultura històrica en Catalunya: el caso de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona entre 1752 y 1799. *Pedralbes*, 1988, n° 8, vol. II, p. 227-243.

Record de l'Aliança fet al Serm. Jordi-Augusto, Rey de la Gran-Bretanya, ab una carta del Principat de Cataluña y ciutat de Barcelona, añ 1736. Reeditat per la Biblioteca de La Veu de Catalunya el 1898.

REIG VILARDELL, Joseph. *Esteve de Corbera. Apuntacions biogràfiques*. Barcelona: Fidel Giró, 1892.

RIERA I HERNÁNDEZ, Xavier. Una visió contraposada del setge de 1714: els cronistes Vicente Bacallar i Nicolás de Jesús Belando. *Pedralbes*, 2008, n° 28, vol. II, p. 297-314.

RIUS, Gabriel. *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña*. Saragossa: Pedro Lanaja y Lamarca, 1646.

ROS, Alejandro. *Cataluña Desengañada*. Nàpols: Egidio Longo, 1646.

ROSSICH, Albert. La literatura catalana del renaixement a la Renaixença. *Revista de Catalunya*, 1993, n° 71, p. 125-139.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Història Nacional de Catalunya, vol. I*. Barcelona: Pàtria, 1922.

SABATÉ, Flocel. La noció d'Espanya en la Catalunya medieval. *Acta Mediaevalia*, 1998, n° 19, p. 375-390.

SALA, Gaspar. *Proclamación Católica a la Majestad Piadosa de Filipe el Grande rey de las Españas y emperador de las Indias, nuestro señor*. Barcelona: S y J. Matevad, 1640.

SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. Historia y política en el umbral del siglo XVIII: los Anales y combates por Cataluña de N. Feliu de la Peña. *Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, nº 17, 1989, p. 133-146.

SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. Historiografía e instituciones políticas en la Cataluña del siglo XVII: el caso de la Cataluña ilustrada de Esteve de Corbera. *Pedralbes*, 1993, nº 13, vol.II, p. 547-556.

SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. Temps de guerra i temps de pau en l'escriptura històrica de F. Pons de Castellví. *Pedralbes*, 2008, nº 28, vol. II, p. 331-348.

SANMARTÍ, Francisco. *Tácito en España*. Barcelona: CSIC, 1951.

SARROCA, Josep. *Política del comte d'Olivares. Contrapolítica de Catalunya y Barcelona. Contraverí al verí que perdía lo Principat català*. Barcelona: Jaume Romeu, 1641.

SERRA, Eva. "Via fora els adormits", *Almanac Serra d'Or* (1974), p. 174-176.

SERRA, Eva (ed). *Escrits polítics del segle XVII, tom II. Secrets Públics, de Gaspar Sala, i altres textos*. Vic: Eumo, 1995.

SIMON Antoni, VILLANUEVA, Jesús. El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640. *Revista de Catalunya*, 1997, nº 122, p. 40-53.

SIMON Antoni. *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1999.

SIMON, Antoni (Dir). *Diccionari d'Historiografia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003(a).

SIMON Antoni. Un 'alboroto catòlic': el factor religió en la revolució catalana de 1640. *Pedralbes*, 2003b, nº 23, vol. II, p. 123-146.

SIMON, Antoni. *Cròniques de la Guerra dels Segadors*. Barcelona: Curial, 2003(c).

SIMON, Antoni. La historiografia del Barroc (de Jeroni Pujades a Narcís Feliu de la Peña). In: BALCELLS, Albert (coord). *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 93-116.

TORRAS, Josep Maria (ed.). *Escrits polítics del segle XVIII. Tom II: Documents de la Catalunya sotmesa*. Vic: Eumo, 1996.

TORRENT, Rafael. La Crònica de J. Pujades, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 1962, nº I, p. 51-99.

TORRES, Xavier (Ed.). *Escrits polítics del segle XVII. Tom I. Notícia Universal de Catalunya de Francesc Martí Viladamor*. Vic: Eumo, 1995.

VALLET DE GOYTISOLO, Juan. Presentación de las *Narraciones históricas* desde el año 1700 al 1725 de Francisco Castellví. *Ius Fugit*, 2004-2006, nº 13-14, p. 179-187.

VILLANUEVA, Jesús. *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*. Alacant: Universitat d'Alacant, 2004.

Referències arxivístiques

Archivo Campomanes- Fundación Universitaria Española (Madrid)-51-4, Manuscrit de l'obra *Cataluña Ilustrada* d'Esteve de Corbera, sense foliar.

Biblioteca Nacional de España (BNE), Ms 615. COMTE, Francesc. *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*.

BNE, ms. 7377, fol. 203-215. (cartes d'Esteve de Corbera).

© Copyright Xavier Baró i Queralt, 2016

© Copyright *Biblio 3W*, 2016.

Ficha bibliográfica:

BARÓ i QUERALT, Xavier. L'escritura de la història i la identitat catalana: de Jeroni Pujades (1568-1635) a Antoni de Capmany (1742-1813). *Biblio 3W. Revista Bibliogràfica de Geografía y Ciencias Sociales*. [En línia]. Barcelona: Universidad de Barcelona, 25 de septiembre de 2016, Vol. XXI, nº 1.172. <<http://www.ub.es/geocrit/b3w-1172.pdf>>. [ISSN 1138-9796].